

Molekulaargeneetilised alused

Ülle Irdt

Molekulaargeneetilised alused

- 1869 eraldas Saksa teadlane **Friedrich Miescher** rakutuumast aine, mille nimetas nukleiinhappeks
- Ülesanne päriliku info kandmine
  - **DNA**: desoksüribonukleiinhape
Geneetilise informatsiooni talletamine, regulatsioon
  - **RNA**: ribonukleiinhape
Geneetilise informatsiooni realiseerimine

Molekulaargeneetilised alused

- DNA ehitus:

1) Monomeerideks on

Desoksüribonukleotiidid,

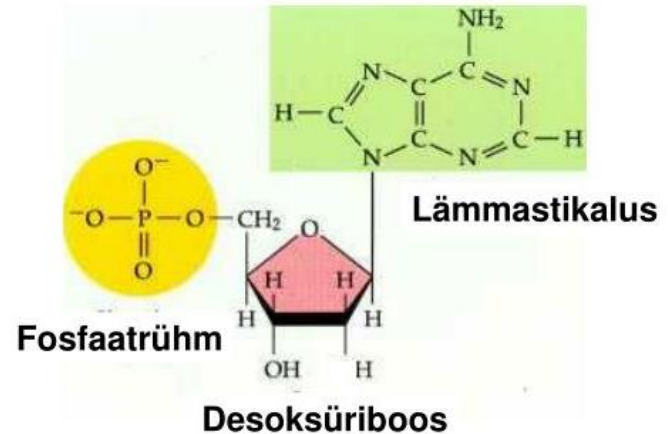
mis koosnevad omakorda

3-st komponendist:

- desoksüriboos,
- fosfaatrühm,
- lämmastikalus

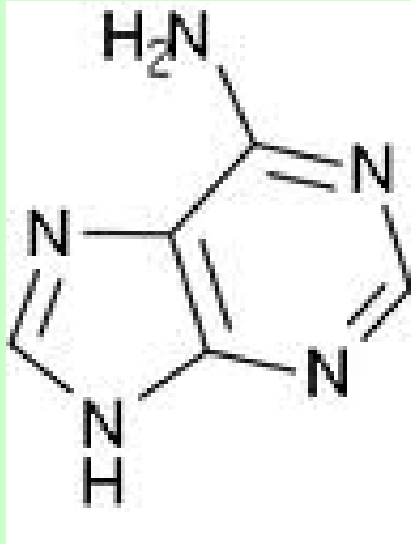
2) Biheeliks e kaheaahelaline (James Watson, Francis Crick, Maurice Wilkins, Rosalind Franklin) 1953

DNA monomeer - desoksüribonukleotiid

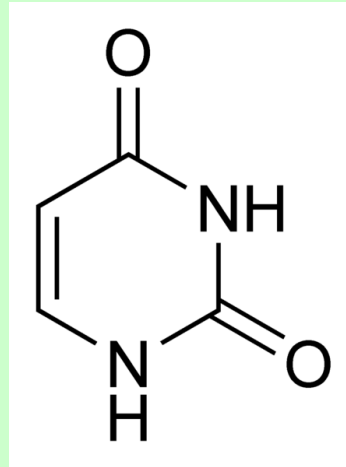

Nukleiinihapped

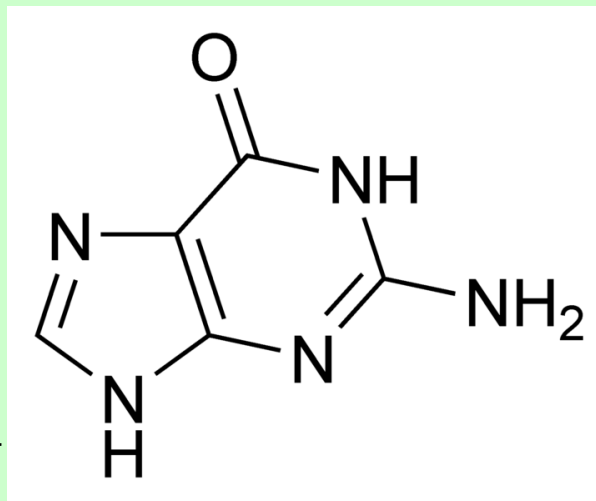
Lämmastikalused DNA-s:

Adeniin - A

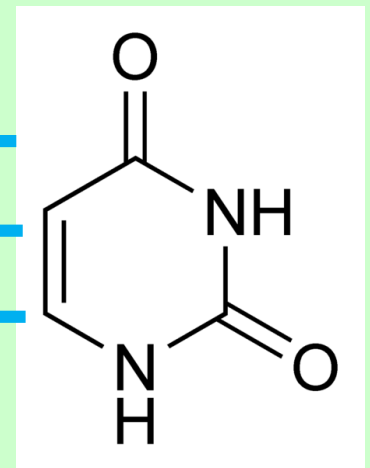

Tümiin - T

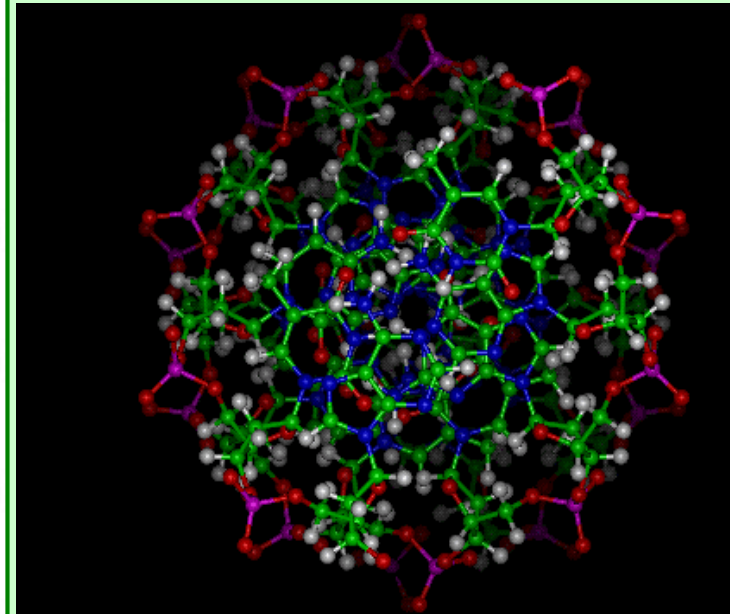
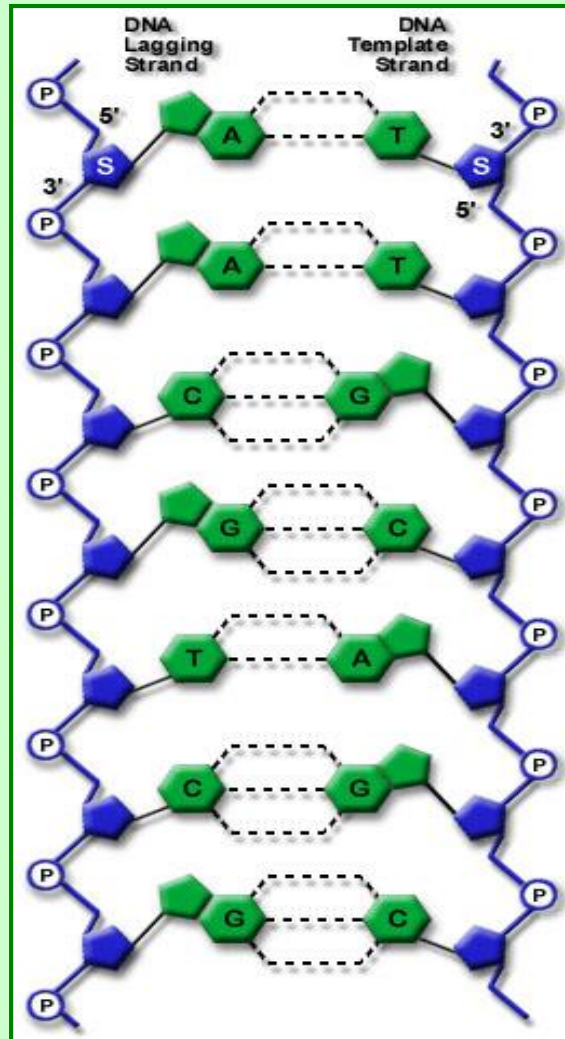
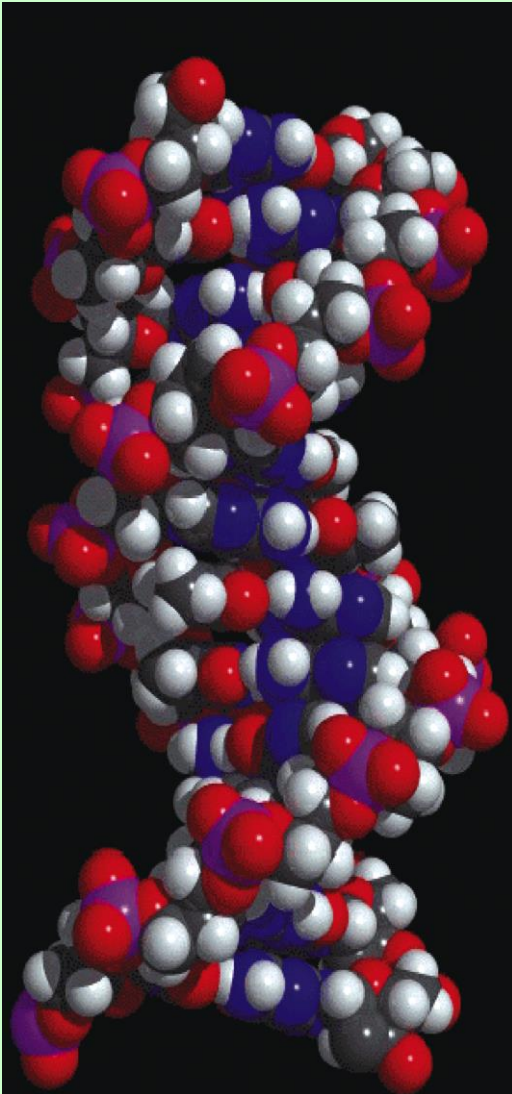
Guaniin - G

Tsütosiin - C

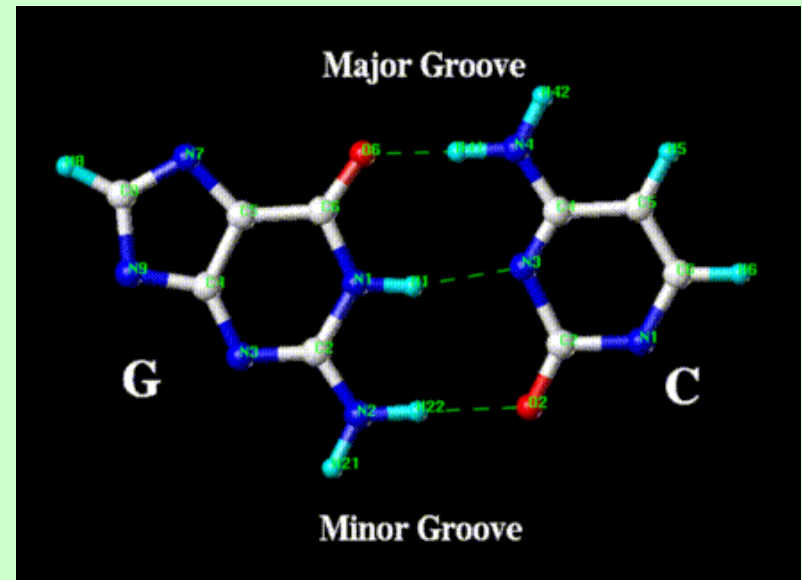
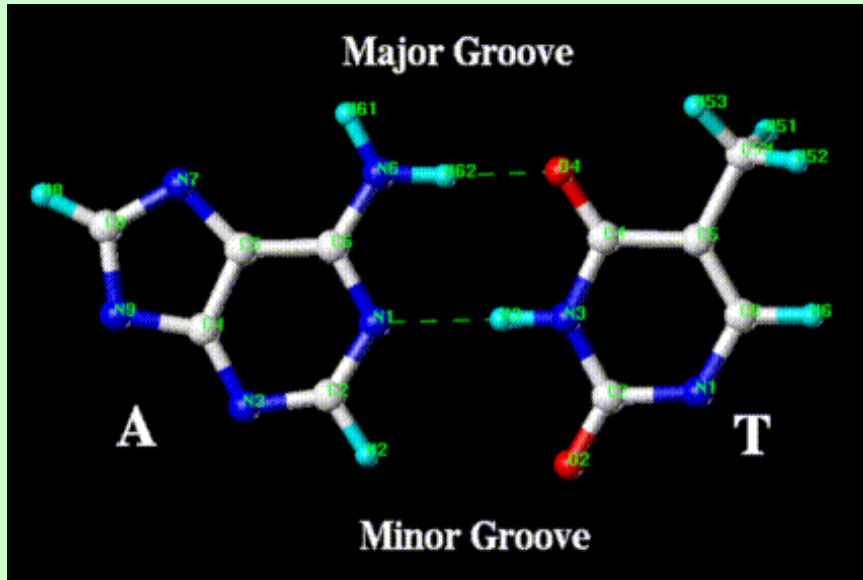

Desoksüribonukleiinhape

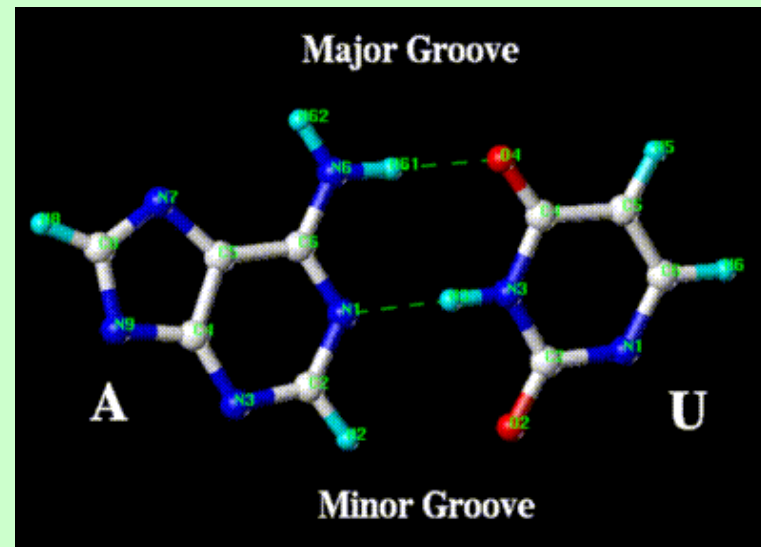
DNA

Nukleiinhapped

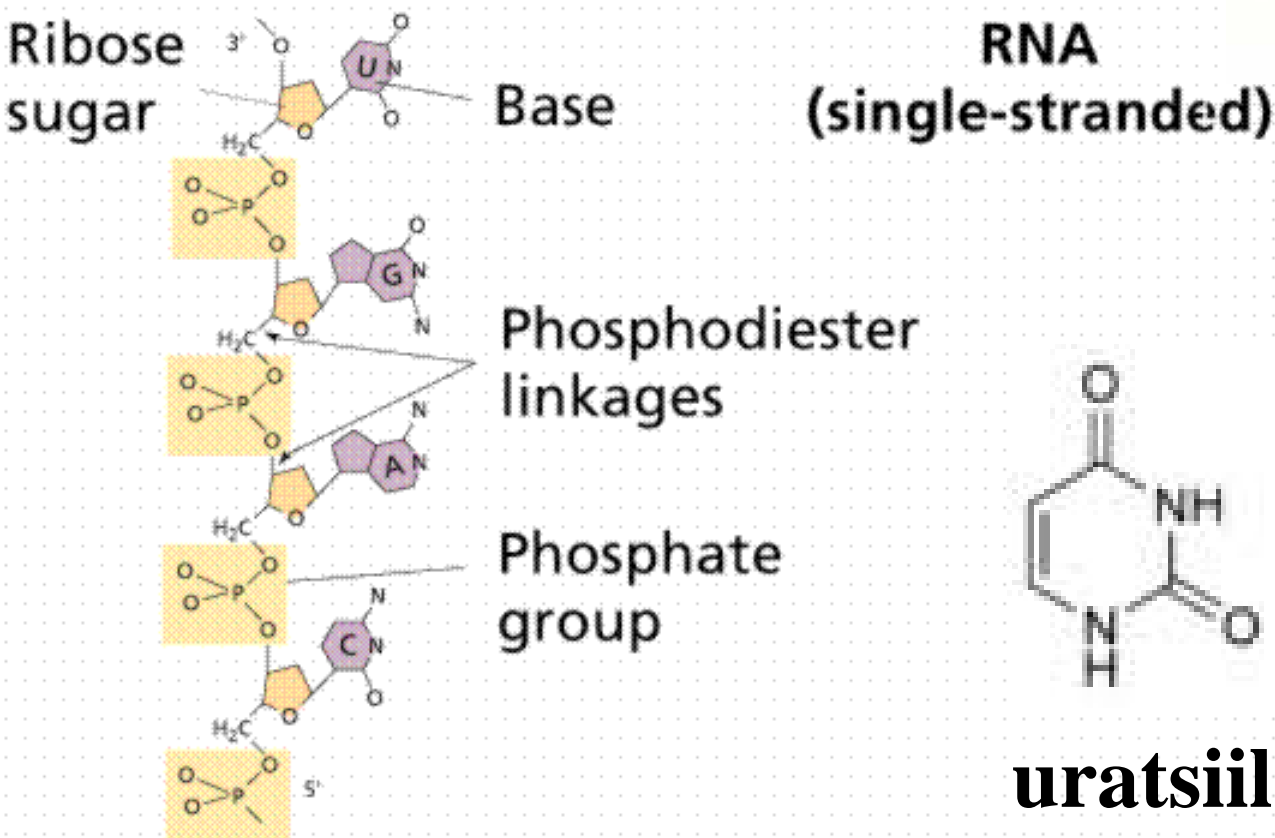
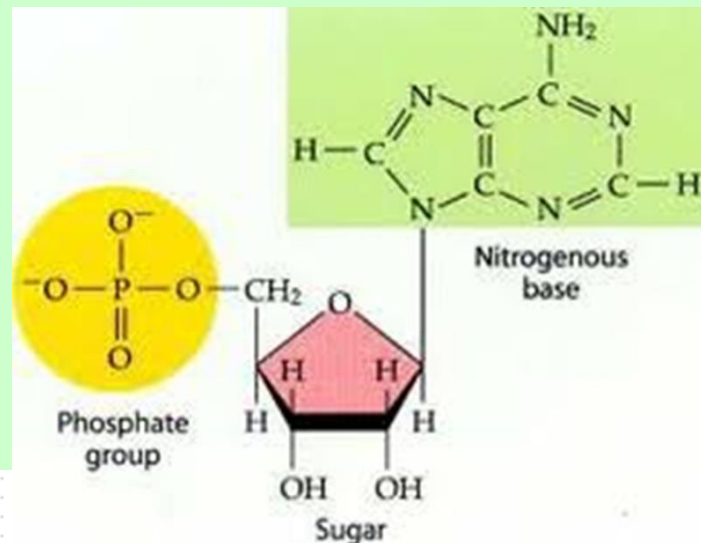

Komplementaarsus- ühele
lämmastikalusele vastab
teine konkreetne
lämmastikalus

Ribonukleiinhapped

- Ribonukleotiidid →
- Üheaahelaline

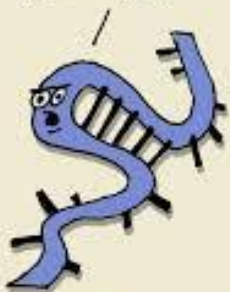
T-tümiini asemel on U-uratsiil !

STILL SINGLE?

DNA

ALWAYS.

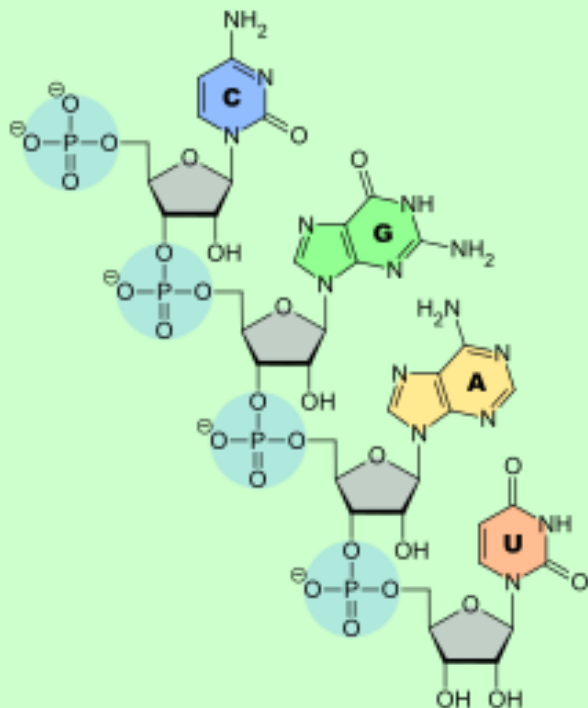
RNA

Daw-Doodles

RNA

Olulisemad RNA-d:

- **Informatsiooni mRNA** - kopeerib informatsiooni DNA-lt
- **Transpordi tRNA** – kannab aminohapped ribosoomi
- **Ribosoomi rRNA** – vastutab aminohapetest valgu ülesehituse eest

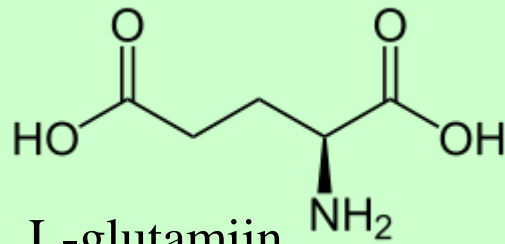

Valgud

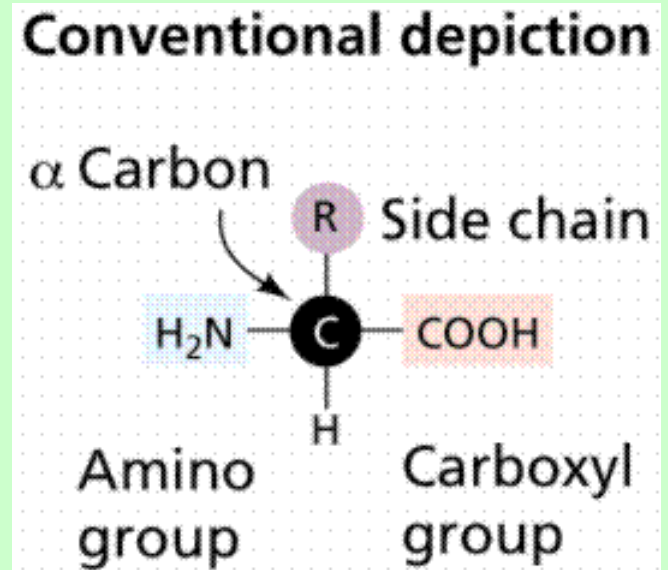
Valgu monomeerideks on aminohapped:

- Karboksüülrühm
- Aminorühm
- Radikaal

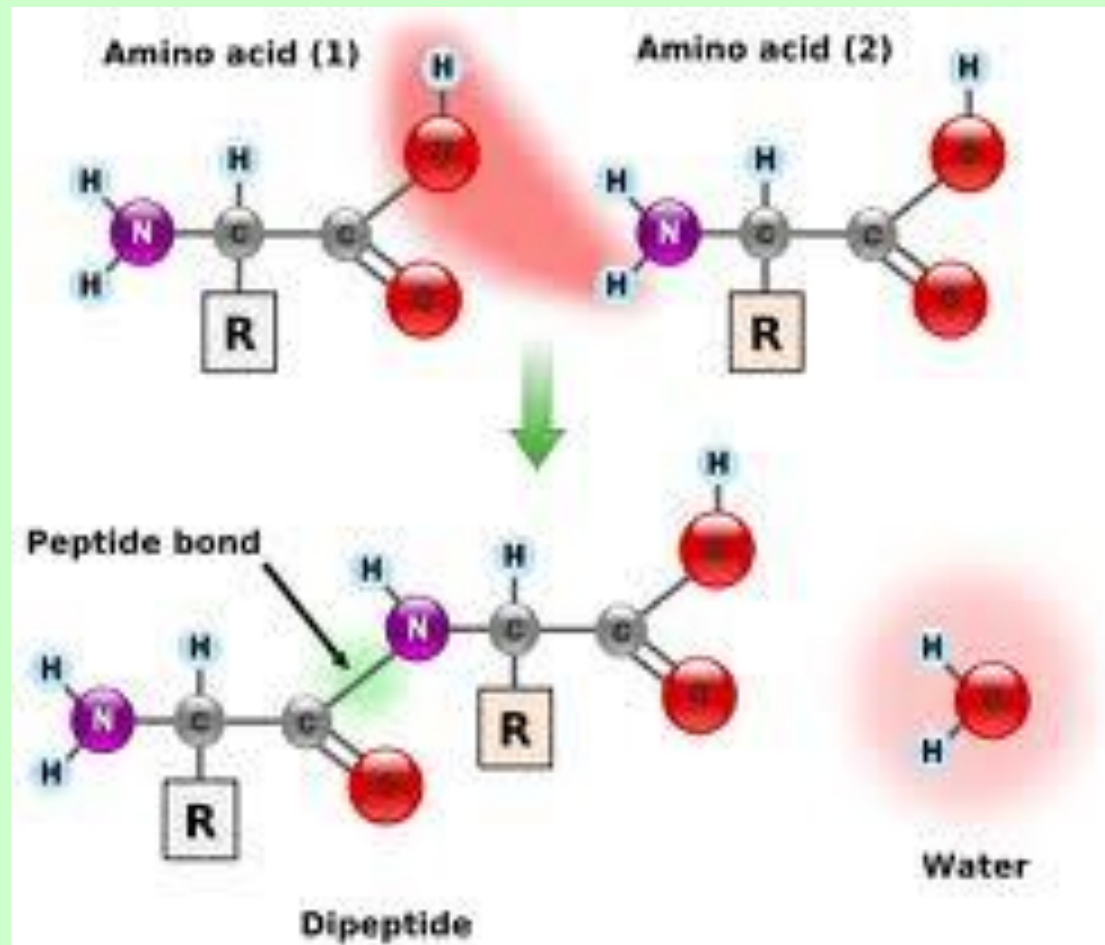
- L-glutamiin

- Ühes valgus tuhandeid aminohappeid!

Valgud

- Peptiidside

– Peptiidsidemetega liidetud aminohappeahelat nimetatakse polüpeptidaahelaks

Valgud

- **Asendamatud aminohapped:**

– Isoleutsiin	-Ile
– Leutsiin	-Leu
– Lüsiin	-Lys
– Metioniin	-Met
– Fenüülalaniin	-Phe
– Treoniin	-Thr
– Trüptofaan	-Trp
– Valiin	-Val

Lapsele on lisaks ülivajalikud veel:

- Arginiin (Arg)
- Histidiin (His)

Ülesanded:

- **Ensümaatiline** – Vastutavad organismis toimivate ainevahetusreaktsioonide eest
- **Ehituslik**- organellide koostises:
  - Rakumembraan, ribosoomid
  - Küüned, kabjad, suled, juuksed, kõõlused, lihased jne
- **Transpordifunktsioon** – erinevate ühendite transport (hemoglobiin), membraanpumbad

Ülesanded:

- **Retseptorfunktsioon**- retseptorvalgud membraanil: tagavad nt närviimpulsside toimumised
- **Signaalfunktsioon**- valgulised hormoonid:
  - Hormoonid (insuliin))
- **Liikumisfunktsioon** – kontraktsioonivalgud
  - Aktiin, müosiin
- **Kaitsefunktsioon**- antikehad, kõrge spetsiifilisus
- **Energeetiline funktsioon**

Molekulaargeneetilised alused

- **Geneetika**- teadus, mis uurib organismide pärilikkuse ja muutlikkuse seaduspärasusi
- **Pärilikkus**=looduse üldine seaduspärasus, mille kohaselt sarnanevad järglased oma ehituselt ja talitluselt vanematele
- **Muutlikkus**=liigisisene organismide erinemine üksteisest

Molekulaargeneetilised alused

- **Pärilikkuse kandjad**= kromosoomid
- **Geen**= DNA lõik, mis määrab ära ühe RNA sünteesi või ühe valgu aminohappelise järjekorra

Vähim geene on bakteritel (alates 200)

Inimesel umbes 23 000, mis määravad valgusünteesi (1,5% kogu genoomist)

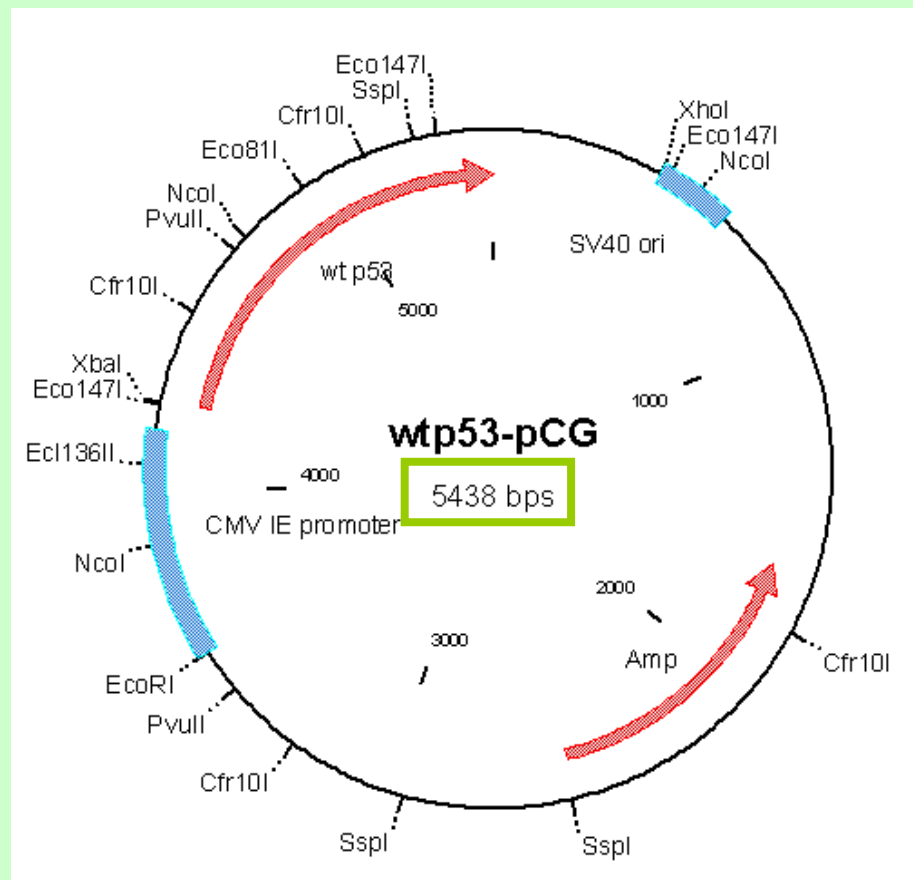
On ka geenid, mis määravad erinevate RNA-de sünteesi

Molekulaargeneetilised alused

- **Genoom**=liigiomases ühekordses kromosoomistikus sisalduv geneetiline materjal
- **Genotüüp** = ühe isendi kromosoomides olev geenide ja nende erinevuste kogum
- **Fenotüüp** = ühe isendi vaadeldavate tunnuste kogum

GATCTTTTCCCTCTGCCAAAATATGCGGACATCATGAAGCCCTTGAGCATCTGACT
TCTGGCTAATAAAGGAAATTTATTTTCATTGCAATAGTGTGTTGGAATTTTTGTGTCTC
TCACTCGGAAGGACATATGGGAGGGCAATCATTAAACACATCAGAATGATATTTGGTT
TAGAGTTTGGCAACATATGCCATATGCTGGCTGCCATGAACAAAGGTGGCTATAAAGAGG
TCATCAGTATATGAAACAGCCCCCTGCTGTCATTCTTATTTCCATAGAAAAGCCTTGAC
TTGAGGTTAGATTTTTTATATTTGTTTTGTGTTATTTTTCTTTAACATCCCTAAA
ATTTCTCTACATGTTTACTAGCCAGATTTTTCTCTCTCTCTGACTACTCCCAGTCAT
AGCTGTCCCTCTCTCTTATGAACCTCGAGCTTTTTGCAAAAAGCCTAGGCTCCCAAAAAG
CCTCTCACTACTCTTCTGGAATAGCTCAGAGGCCGAGGCGGCCCTCGCCCTCATATAAATA
AAAAAATAGTCAGCCATGGGGCGGAGAATGGGCGGAATGGGCGGAGTATGGGGCGGG
ATGGGCGGAGTTAGGGGCGGACTATGGTTGCTGACTAATTGAGATGCTGCATTAATGAA
TCGGCAACGCGCGGGGAGAGGCGGTTTGGGATTGGGCGCTCTCCGCTTCTCGCTCA
CTGACTCGCTCGCTCGGTCTGGTCTGGCTGCGGGGAGCGGTTATCAGCTCACTCAAAGGCGG
TAATACGGTTATCCACAGAATCAGGGGATAACCGAGCAAGCATGTGACAAAAGGCC
AGCAAAAGGCGAGGAAACCGTAAAAGGCGCGCTTCTGCGCTTTTTCCATAGGCTCCGCC
CCCCTGACGAGCATCACAAAATCGACGCTCAAGTCAGAGTGGCGAAACCCGACAGGAC
TATAAGATACCAGGCTTTCCCCCTGGAAGCTCCCTCGTGGCTCTCTCTGTTCCGACCC
TGCCGCTTACCGGATACCTGTCCGCTTTCTCCCTTGGGAAAGCGTGGCGCTTCTCATGA
GCTCAGCGCTTAGGTTATCTCAGTTCCGGTGTAGGTCGTTCCGCTCAAGCTGGGCTGTGTG
ACGAAACCCCGGTTTACGCCCCAGCCGCTGCGCTTATCCGGTAACTATCGTCTTAGTCCA
ACCCGGTAAGACACGACTTATCGCCACTGGCAGCAGCCACTGTAACAGGATTAGCAGAG
CGAGGTATGTAGGCGGTGTACAGAGTCTTGAAGTGGTGGCCTAACTACGGCTACACTA
GAAGGACAGTATTTGGTATCTGCGCTCTGCTGAAGCCAGTTACCTTCGGAAGAAAGAGTTG
GTAGCTCTTGATCCGGCAACAAACACCCGCTGGTAGCGGTTTTTTTTGTTTGGCAAGC
AGCAGATTACCGCGCAAAAAAAGGATCTCAAGAAGATCCTTTGATCTTTTCTACGCGGT
CTGACGCTCAGTGGAAACGAAAACCTACGTTAAGGGATTTTTGGTCATGAGATTATCAAAA
GGATCTCACCTAGATCCTTTAAATTAATAAAGTAAAAATCAATCTAAAGTATAT
ATGAGTAAACTGGTCTGACAGTTACCAATGCTTAATCAGTGAGGCACCTATCTCAGCGA
TCTGTCTATTTCCGTTTCCATCCATAGTTGCTGACTCCCGTCTGTAGATACTACGATCA
GGGAGGGCTTACACTCTGGCCCAAGTGTCTGCAATGATACCGCGAGACCCAGCTCACCGG
CTCCAGATTTATCAGCAATAAACCCAGCCAGCCGGAAGGGCCGAGCGCAAGTGGTCTGT
CAACTTTATCCGCTCCATCCAGTCTATAAATGTTGCCGGGAAGCTAGAGTAAGTAGTT
CGCCAGTTAAATAGTTTGGCCCAACGTTGTTGCCATTGCTACAGGCATCGTGGTGTACGCT
CGTCTGTTTTGGTATGGCTTATTGAGCTCCGCTTCCCAACGATCAAGCGGATTTACATGAT
CCCCATGTTGTGCAAAAAAGCGGTTAGCTCCTTCGGTCTCCGATCGTTGTGCAAGAATA
AGTTGGCCGAGTGTATCACTCATGTTATGCGCAGCAGTCATAAATCTCTTACTGTCA
TGCCATCCGTAAGATGCTTTTTCTGTGACTGGTGAAGTACTCAACCAAGTCAATCTGAGAAT
AGTGTATGGCGGCGACCGAGTTGCTCTTCCCGCGCGTCAATACGGGATAATACCGCGCCAC
ATACGAGAACCTTTAAAAGTGCTCATCATTGAAAAAGCTTTCTTGGGGCGAAAACTCAA
GGATCTTACCCTGTGAGATCCAGTTCCGATGTAACCCACTCTGTGACCCAACTGATCTT
CAGCATCTTTTACTTTACCCAGCGTTTCTGGGTGAGCAAAAAACGAAAGGCAAAATGCCG
CAAAAAAGGAATAAGGGCGACACGGAATGTTGAATACTCACTCTTCTTTTTCAAT
ATTAATGAAGCATTTATCAGGGTATTGTCTCATGAGCGGATACATATTTGAAATGATTT
AGAAAAATAAACAAATAGGGGTTCCGCGCACATTTCCCGAAAAAGTCCACCTGACGCT
AAGAAACCATTTATCATGACATTAACCTATAAAAAATAGGCGTATCACAGGCCCCCTTC
GTCTCGCGGTTTTCGGTGATGACGGTGAACACCTGTGACACATCAGCTCCCGGAGACGG
TCACAGCTGTCTGTAAGCGGATGCCGGGAGCAGACAAGCCGTCAGGGCGGCTCAGCGG
GTGTTGGCGGGTGTGGGGCTGGCTTAACTATGCGGCATCAGAGCAGATTGTACTGAGAG
TGCACCATATGCGGTGTGAAAATACCGCACAGATGCGTAAGGAGAAAAATACCGCATAGGA
AATGTAAACGTTAATATTTGTTAAAATTCGGGTTAAATTTTTGTTAAAATCAGCTCAAT
TTTTAACCAATAGGCCGAAATCGCAAAATCCCTTATAAATCAAAGAATAAGACCGAGAT
AGGGTTGAGTGTGTTCCAGTTTGAACAAGAGTCCACTATTAAGAAGCTGGACTCCAA
CGTCAAAGGGCGAAAAACCGCTATCAGGGCGATGGCCCACTACGTGAACCATCACCTA
ATCAAGTTTTTTGGGGTCGAGGTGCCGTAAGGCACTAAATCGGAACCCCTAAAAGGGAGCC
CCGATTTAGAGCTTTGACGGGGAAAGCCGCGCAACGTGGCGAGAAAGGAAGGAAAGAC
GAAAGGAGCGGGCGCTAGGGCGCTGGCAAGTGTAGCGGTACGCTGCCGTAACCAACAC
ACCCGCGCGCTTATGCGCCGCTACAGGGCGCGTCCGCCATTCGCCATTCAGGCTGCG
CAACTGTTGGAAAGGGCGATCGGTGCGGGCTCTTCGCTATTACGCCAGCTGGCGAAAGG
GGGATGTGCTGCAAGGCGATTAAAGTTGGGTAAAGCGGAGGTTTTCCCGATGACGACTGT
TAAACAGCAGCGGCAATGAAATGAAACGCTCACTATAGGGGCAATTCGGTTACATAA
TTACGGTAAATGGCCGCTGGCTGACGCCCAACAGCCACCCGCCATTCAGCTCAATAA
TGACGTATGTTCCCATAGTAAAGCAATAGGACTTTCCATTGACGTCAATGGTGGAGT
ATTTACGGTAACTGCCCACTGGCAGTACATCAAGTGTATCATATGCCAAGTACGCCCC
CTATTGACGTCAATGACGGTAAATGGCCGCGCTGGCATTATGCCAGTACATAGCCTTAT
GGGATTTCTCACTTGGCAGTACATCTACGTATAGTACATGCTATACCATGCTGATGCG
GGTTTTGGCATACATCAATGGCGGTGATAGCGGTTTGACTACGGGATTTCCAAGTC
TCCACCCATTGACGTCAATGGGAGTTGTTTTGGCACCAAAATCAACGGGACTTTCCAA
AATGTGTAACAACCTCCGCCCATTTAGCCAAATGGGCGGTAGGCGTGTACGGTGGGAGG
TCTATATAAGCAGAGCTCGTTTATGTAACCCGTCAGATCGCTGGAAGACGCCATCCCAGCT
GTTTTACCTCCATAGGAAGACACCCGGACCCATCAGCGCTGAGGCGTCTTTGGTGGCGT
GAAATGCCCGCACCTTTCGCGACGCGCTTGTAGAAGCCGCTAGGCTTCTAGAAATGA
GGAGCCGAGTCAGATCTAGCGTCGAGCCCTCTGAGTCAGGAACATTTTACAGCT

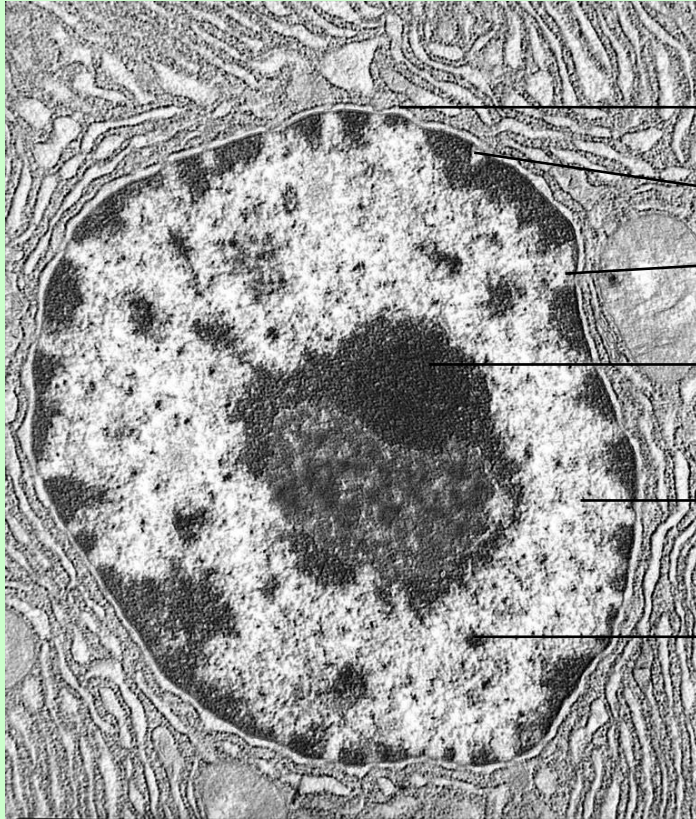

ATGGAACACTCTCTGAAAAACAGTTCGTGCCCCCTTGGCGTCCCAAGCAATGGATGA
TTTGATGCTGTCCCGGACGATATTTGAACAATGGTCTACTGAAGACCCAGTCCAGATGA
AGCTCCCGAATGCCAGAGGCTGCTCCCCCGTGGCCCTGCACCCAGCAGCTCCTACACC
GGCGCCCCGTGACCCAGCCCCCTCTGGCCCTGTCACTTCTGTCCCTCCAGAAAAAC
CTACCAGGGCAGCTACGGTTTTCCGTCTGGGCTTCTTGCATTCTGGGACAGCCAAGTCTGT
GACTTGCAGTACTCCCCGCTCAACAAGATGTTTTGCAACTGGCCAAAGACCTGCC
CTGTGACGCTGTGGGTTGATTTCCACAGCCCGCCCGCCGCTCCGCGCATGGCCAT
CTACAAGCAGTACAGCAGCATGACGGAGGTTGTGAGGCGCTGCCCCACCATGAGCGCTG
CTCAGATAGCGATGGTCTGGCCCTCTCAGCATCTTATCCGAGTGAAGGAAATTTGCG
TGTGGAGATTTGGATGACAGAAACACTTTTGCACATAGTGTGGTGTGCCATGAGCC
GCCTGAGGTTGGCTGCTGACTGACCACCATCCACTACAATACATGTGTAAACAGTTCCTG
CATGGCGGGATGAACCGAGGCCCCCTCCTCACCATACATCACACTGGAAGACTCCAGTGG
TAATCTACTGGACGGAACAGCTTTGAGGTGATTTTTGTGCTGTCTGGGAGAGACCG
GCGCACAGAGAAAGAAATCTCCGCAAGAAAGGGGAGGCTCACCACGAGCTGCCCCAGG
GAGCACTAAGCGAGCACTGCCAACACACAGCTCCTCTCCCAAGCAAGAAAGAAACC
ACTGGATGGAGAATATTTACCCTTCAAGTCCGTGGCGGTGAGCGCTGAGGATGTTCCG
AGAGTGAATGAGGCTTTGAAACTCAAGATGCCAGCTGGGAGCTGGAAAGGAGGCGGAG
CAGGGCTCACTCCAGCCACTGAAGTCCAAAAGGGTCACTACTCCCGCCATAAAAA
ACTCATGTTCAAGACAGAAGGGCTGACTCAGACTGAG

Molekulaargeneetilised alused

- Kromosoomid paiknevad raku tuumas
- Tuumas eraldame:
  - Kahekordne tuumamembraan
  - Kromatiinaine
  - Tuumakesed (sünteesitakse ribosoomi-RNA-d ja ribosoomi)

Rakutuum elektronmikroskoobis

tuumamembraan

tuumapoorid

tuumake

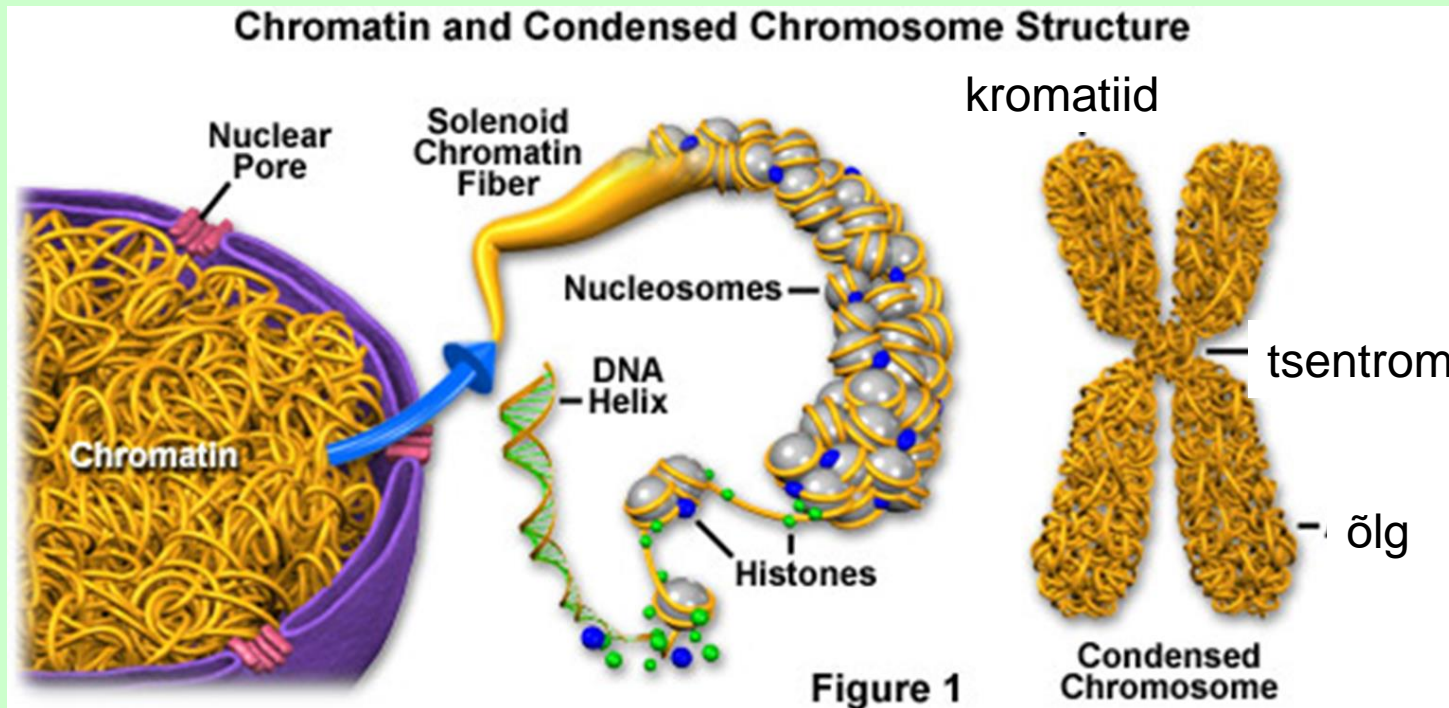
karüoplasma

kromatiin

KROMOSOOMID?

Molekulaargeneetilised alused

- Kromosoom koosneb 1 DNA-st ja temaga seotud histoonidest.
- Igal liigil oma kindel kromosoomide arv

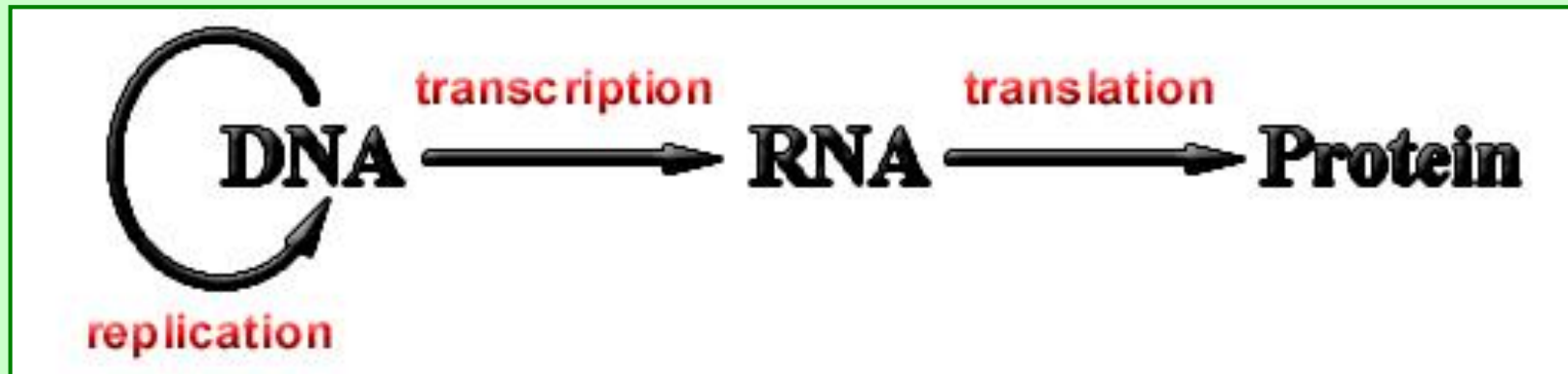

Pärilikkuse molekulaargeneetilised alused

- Molekulaargeneetika uurib pärilikkuse seaduspärasusi molekulaarsel tasemel
- **Matriitssünteesid:**
  - **Replikatsioon** tagab päriliku info säilimise
  - **Transkriptsioon** tagab päriliku info avaldumise
  - **Translatsioon** päriliku info avaldumise protsess

Molekulaargeneetilise dogma:

- kõik **matriitsünteesid** on omavahel seotud(**järjekord** on oluline) DNA(DNA replikatsioon) (transkriptsioon)- RNA(translatsioon)- **proteiin**

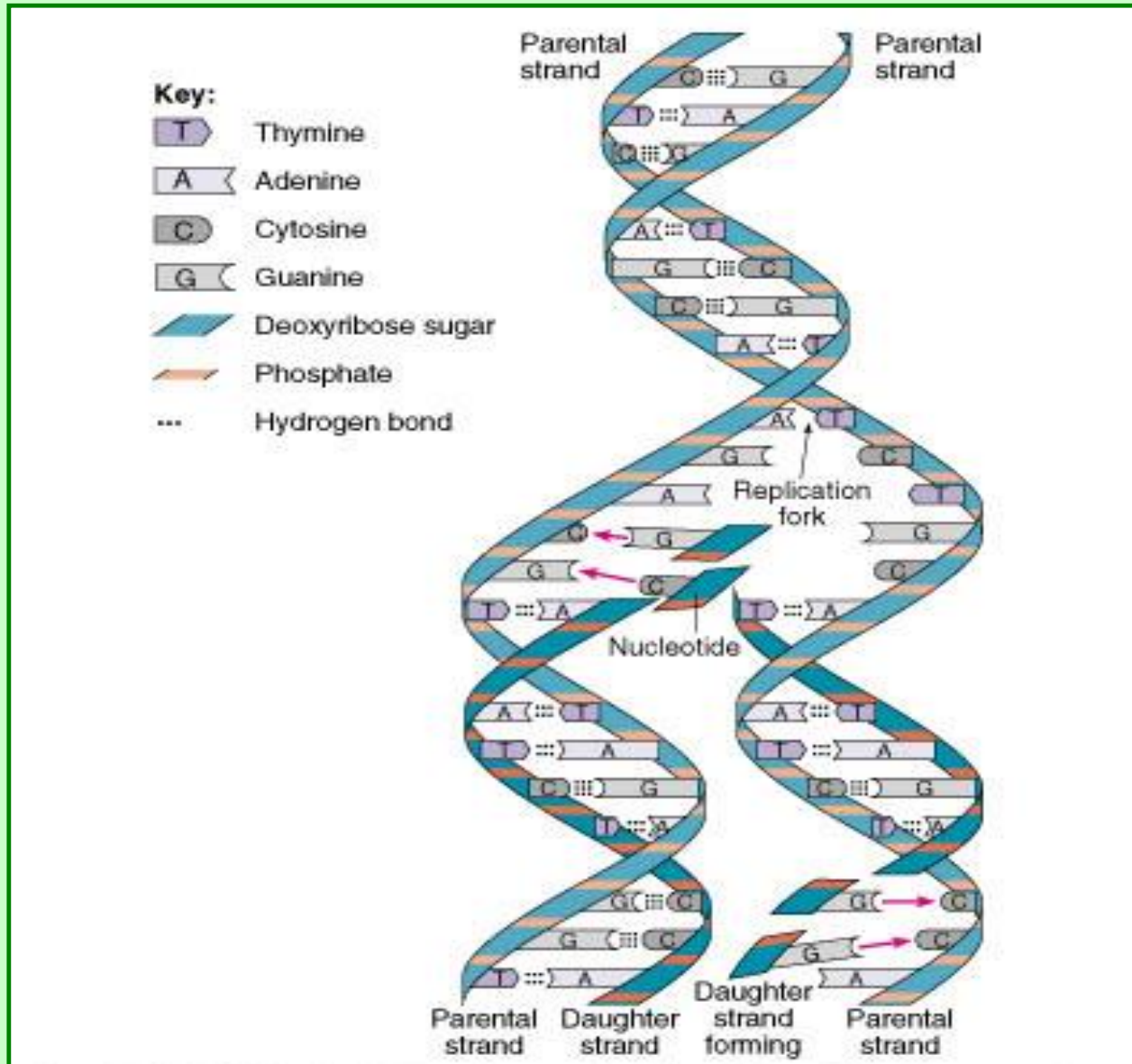

Replikatsioon

- DNA kahekordistumine;
- Enne raku jagunemist;
- Rakutuumas;
- DNA-polümeraas;
- Helikaas;
- Komplementaarsus: A:::T ja C:::G

Replikatsioon

Replikatsioon

- Inimese rakus ~2m DNA-d
  - Kokkupakitud biheeliksid
  - Rakujagunemisel vajalik kogu genoomi kopeerimine
- DNA ahela kopeerimiseks tuleb ahelad vesiniksidemete kohalt katkestada
  - Teostab ensüüm **helikaas**

<http://highered.mcgraw-hill.com/olcweb/cgi/pluginpop.cgi?it=swf::535::535::/sites/dl/free/0072437316/120076/bio23.swf::How%20Nucleotides%20are%20Added%20in%20DNA%20Replication>

Replikatsioon

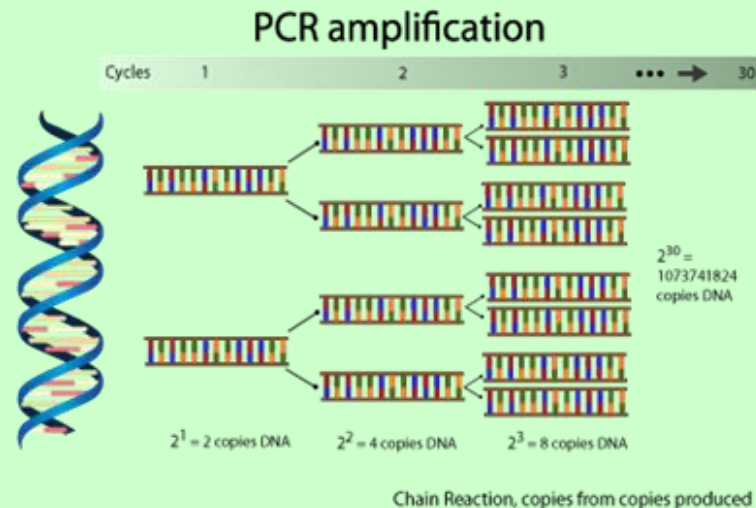
- Replikatsioon algab ühe DNA mitmest kohast korraga
- 1. DNA-s keskmiselt 150milj aluspaari!
- DNA sünteesi teostab DNA-polümeraas
  - Süntees toimub ahelas alati ühes suunas:
 $5' \longrightarrow 3'$
  - komplementaarsusprintsip

<https://www.youtube.com/watch?v=TNKWgcFPHqw>

Replikatsioon

<https://www.youtube.com/watch?v=iQsu3Kz9NYo&t=48s>

<https://www.youtube.com/watch?v=6mQGNDnOyH8>

Chain Reaction, copies from copies produced

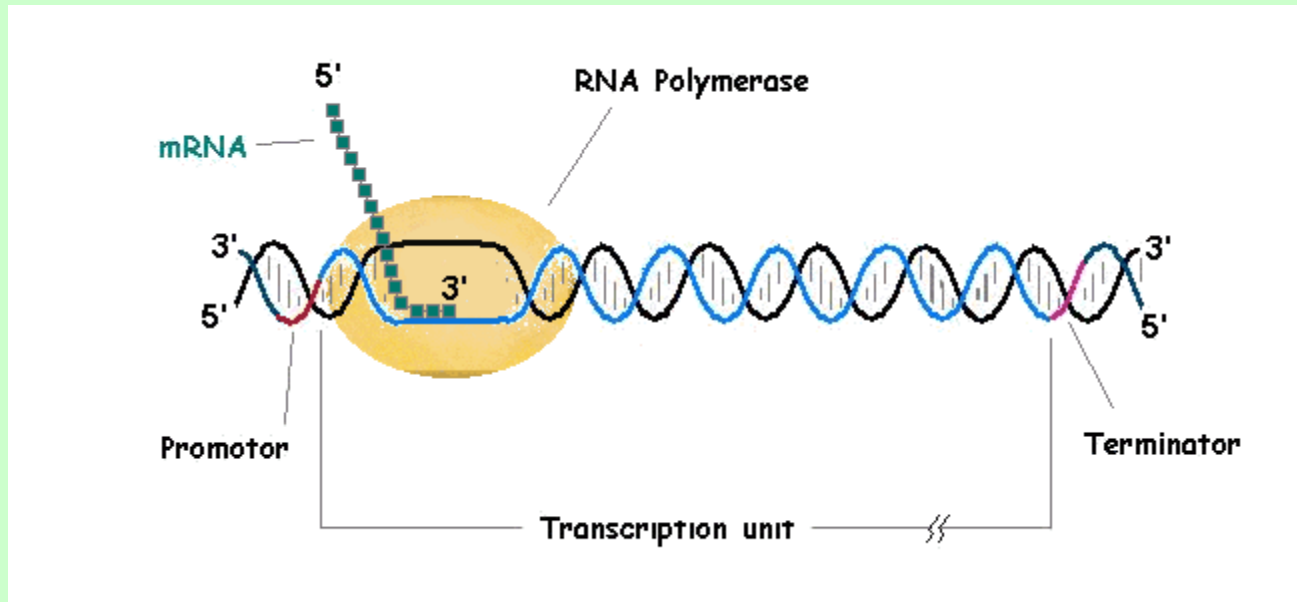
- **PCR meetod** (Polymerase chain reaction)
  - Geenitehnoloogia üks olulisemaid meetodeid
  - Väikese DNA-lõigu paljundamine suhteliselt kiiresti tuhandeid kordi.
  - Töötas välja ameeriklane Kary Mullis 1983 (Nobeli pr)
  - Võimaldab isikute kindlakstegemist
  - Uurida väljasurnud loomade (taimede) DNA-d ja võrrelda seda tänapäeva organismide omaga

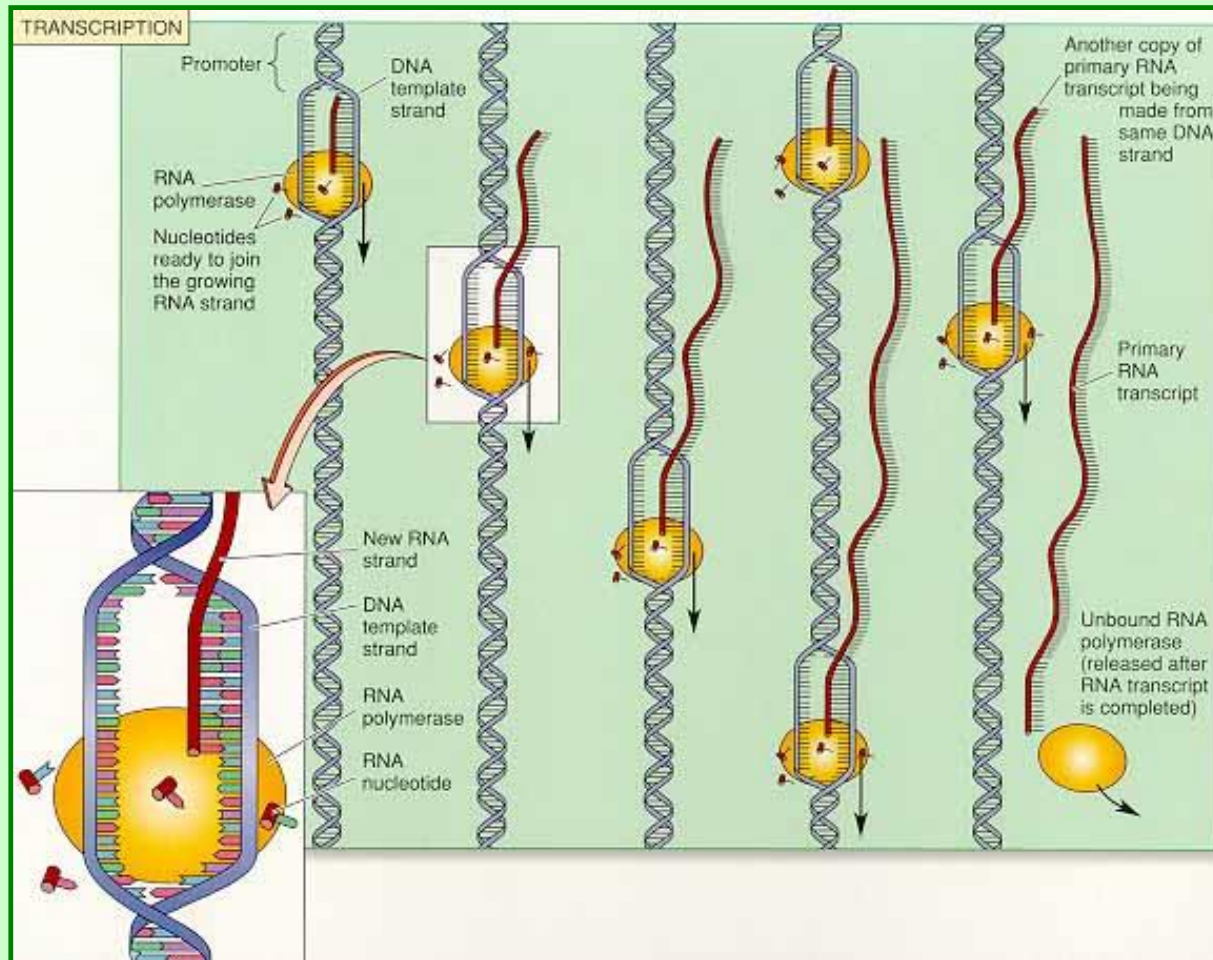
Transkriptsioon

- RNA-polümeraas seostub DNA **promootorpiirkonnaga**
- **Avaldumispiirkond**: RNA-polümeraas avab DNA ahela (helikaasi vaja ei lähe!)
- Selle möödumisel DNA ahel taastub kohe
- RNA moodustub DNA ühe ahela alusel
- Transkriptsioon lõpeb **terminaatorpiirkonnas**

Transkriptsioon

Transkripsioon

Transkriptsioon

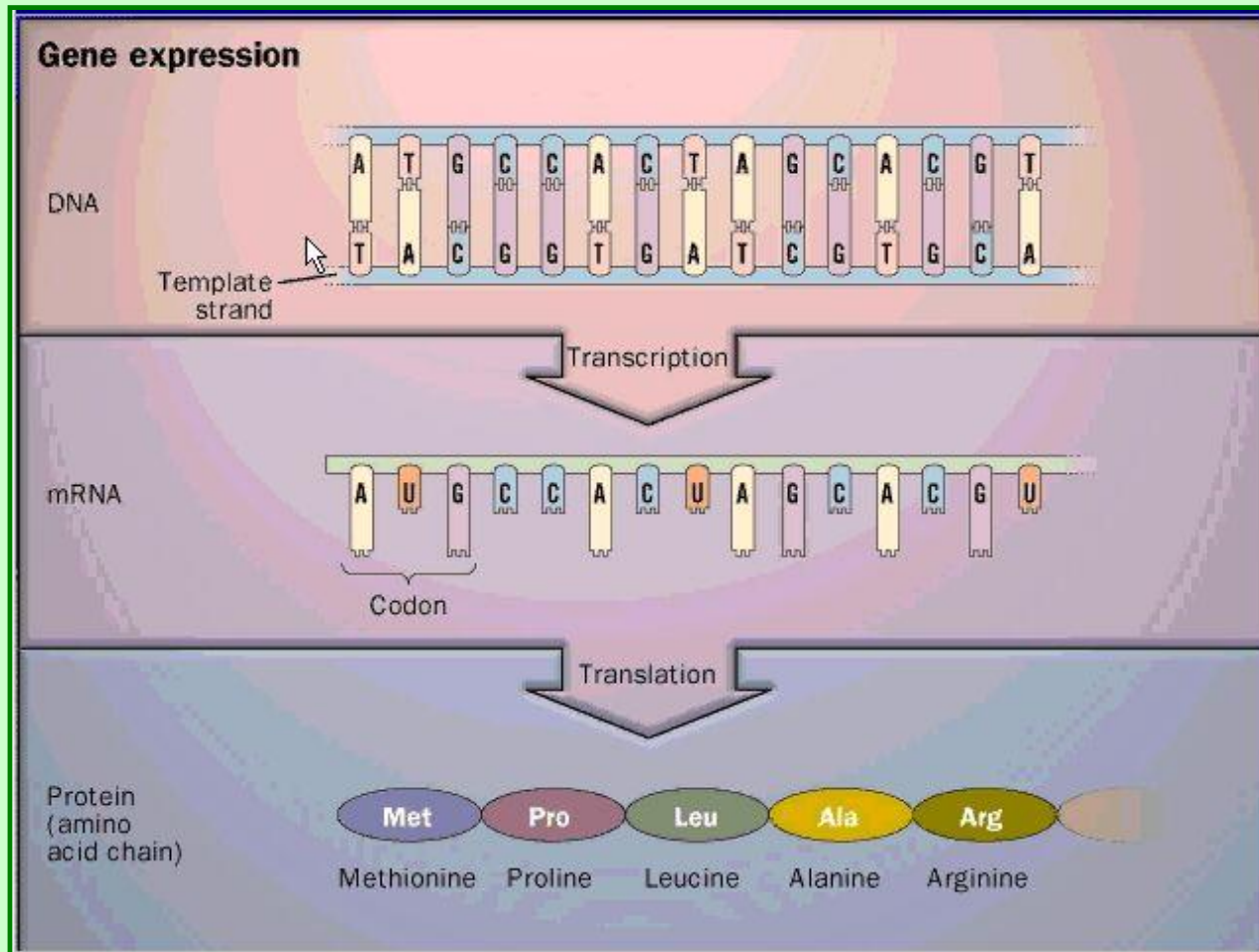
- Vastavalt avaldumisele jaotatakse geenid 4 gruppi.
  - Geenid, mis avalduvad kõikides rakkudes üheaegselt
  - Geenid, mis avalduvad ainult kindla koe rakkudes
  - Geenid, mis avalduvad kindlal eluetapil
  - Geenid, mis ei avaldu mitte kunagi

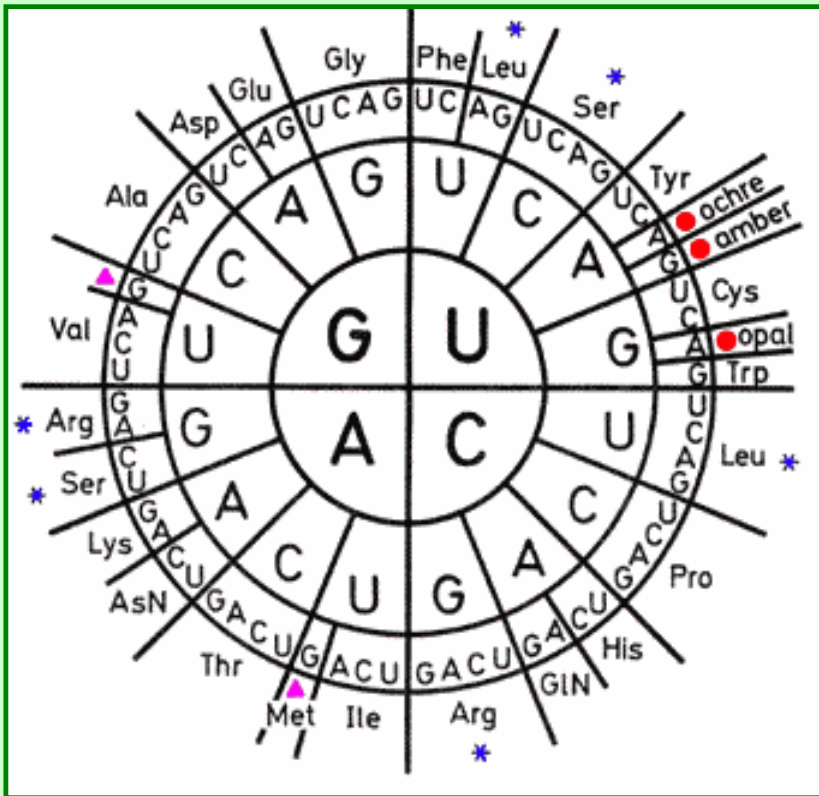
Replikatsioon ja transkriptsiooni võrdlus

- Päriliku info jõudmine kõikidesse rakkudesse, edasikandumine järglastele
- DNA-ahela kopeerimine enne raku jagunemist
- Rakutuum
- DNA (info päritolu)
- Kogu DNA
- A, T, C, G
- Komplementaarsus
- DNA-polümeraas, helikaas, jt.
- 2 täpselt ühesugust DNA - molekuli
- Päriliku info avaldamine
- RNA ahela süntees DNA-s oleva info alusel
- Rakutuum
- DNA
- Väike osa DNA-ahelast
- A, U, C, G
- Komplementaarsusprintsiipt
- RNA-polümeraas
- DNA-ahelaga komplementaarne üheaahelaline RNA-molekul

Molekulaargeneetilne dogma

Geneetiline kood — koodipäike

Initsiaatorkoodon —

Stoppkoodon —

Geneetilise koodi omadused:

- Universaalsus
- Sünonüümsus
- Ühetähenduslikkus
- Mittekattuvus

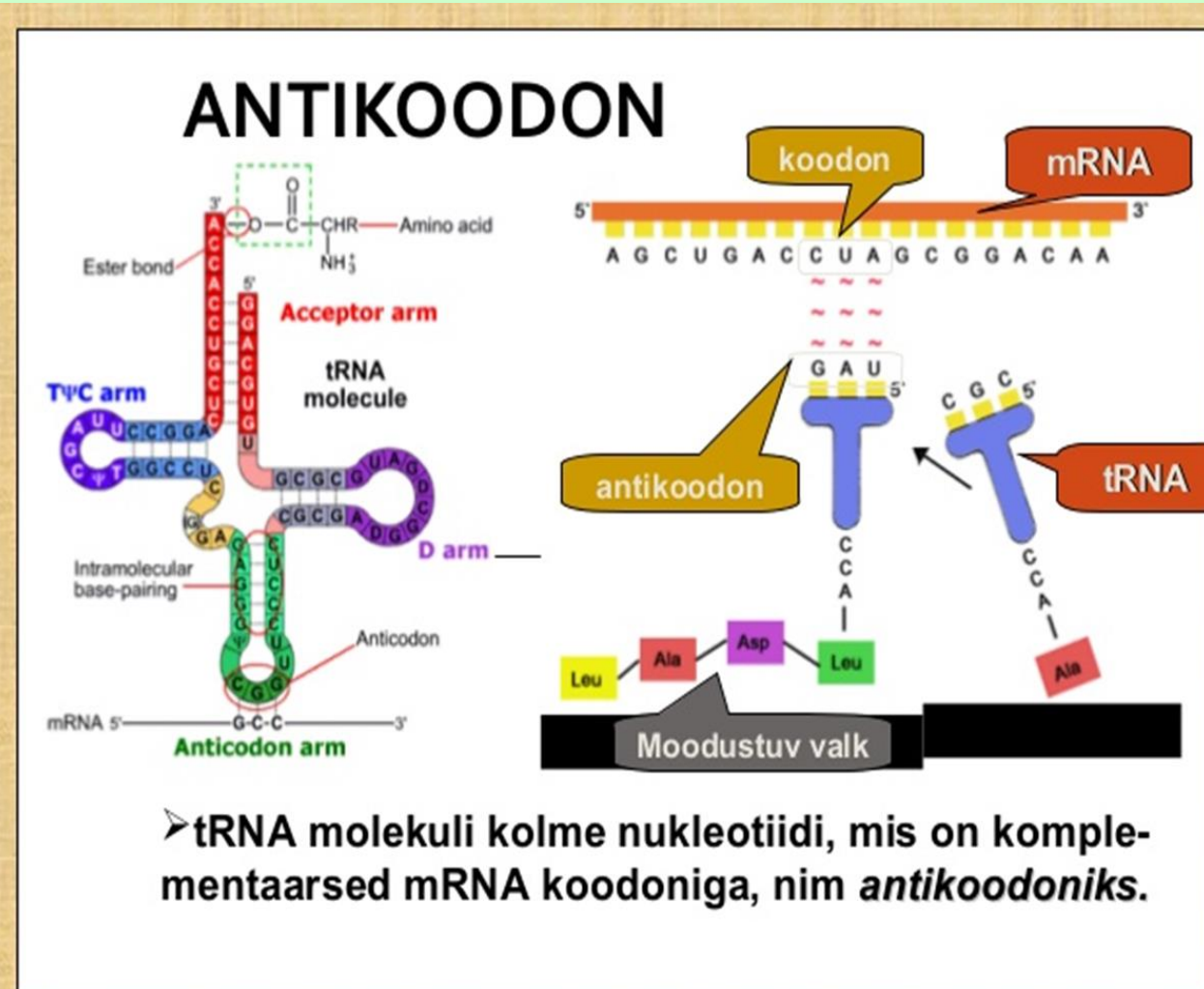
Koodon: 3 järjestikulist nukleotiidi mRNA-s määravad ära ühe aminohappe jäägi valgu molekulis

Translatsioon

Translatsioon on valgusüntees

Vaja läheb:

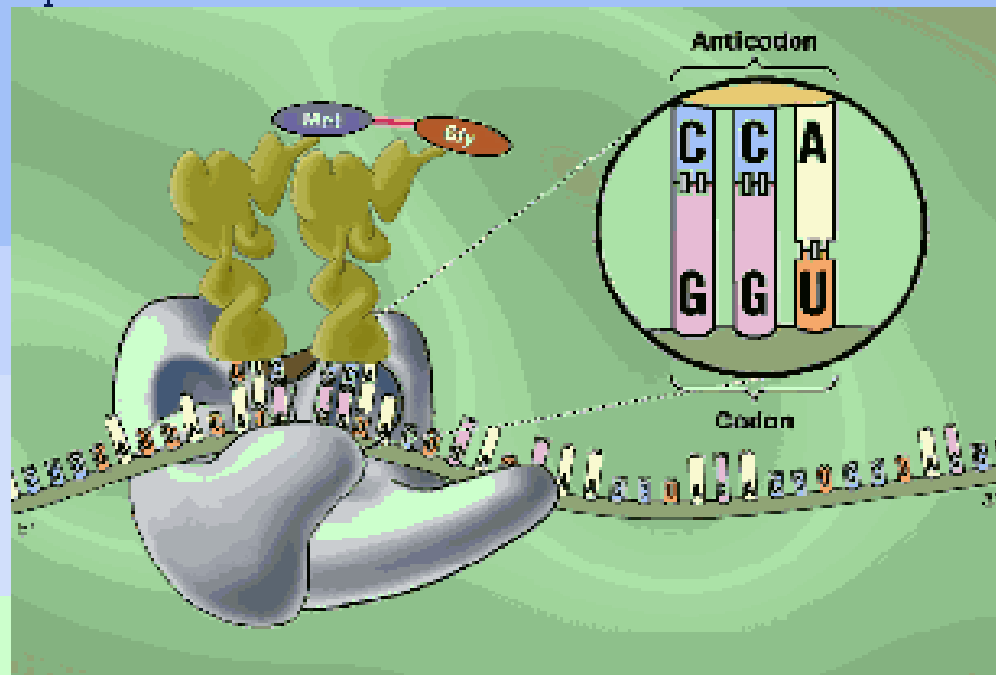
- mRNA
- rRNA
- tRNA
- Aminohappeid
- Ensüüme
- ATP ja GTP

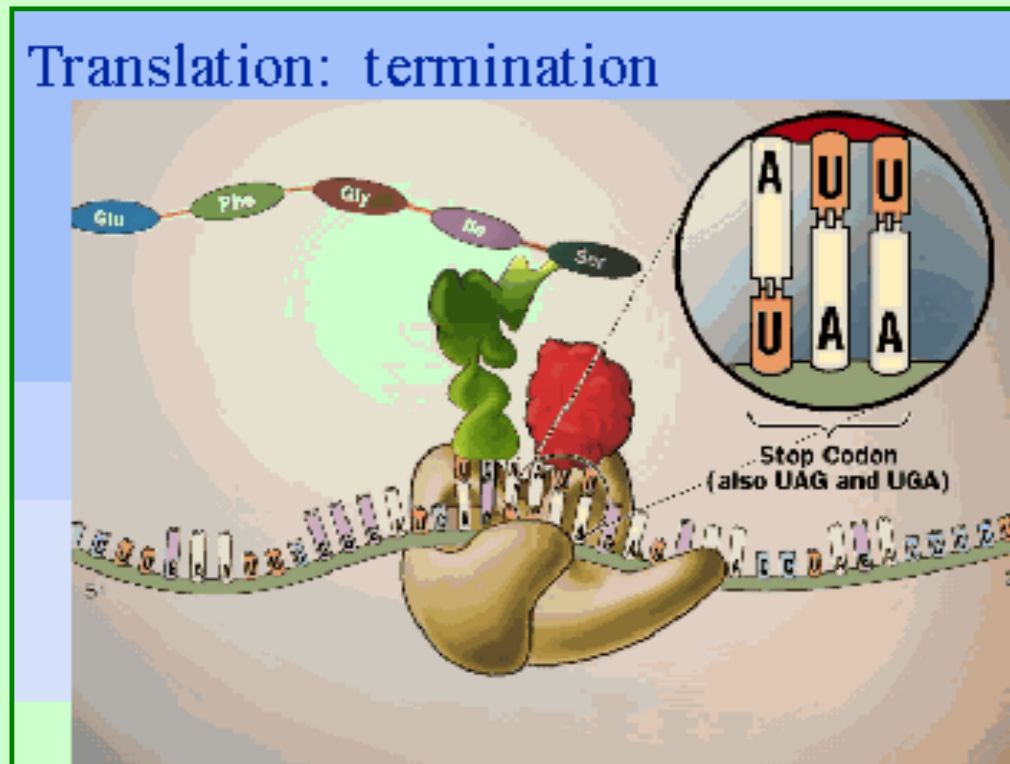
Translatsioon

Translation: Elongation-peptide bond

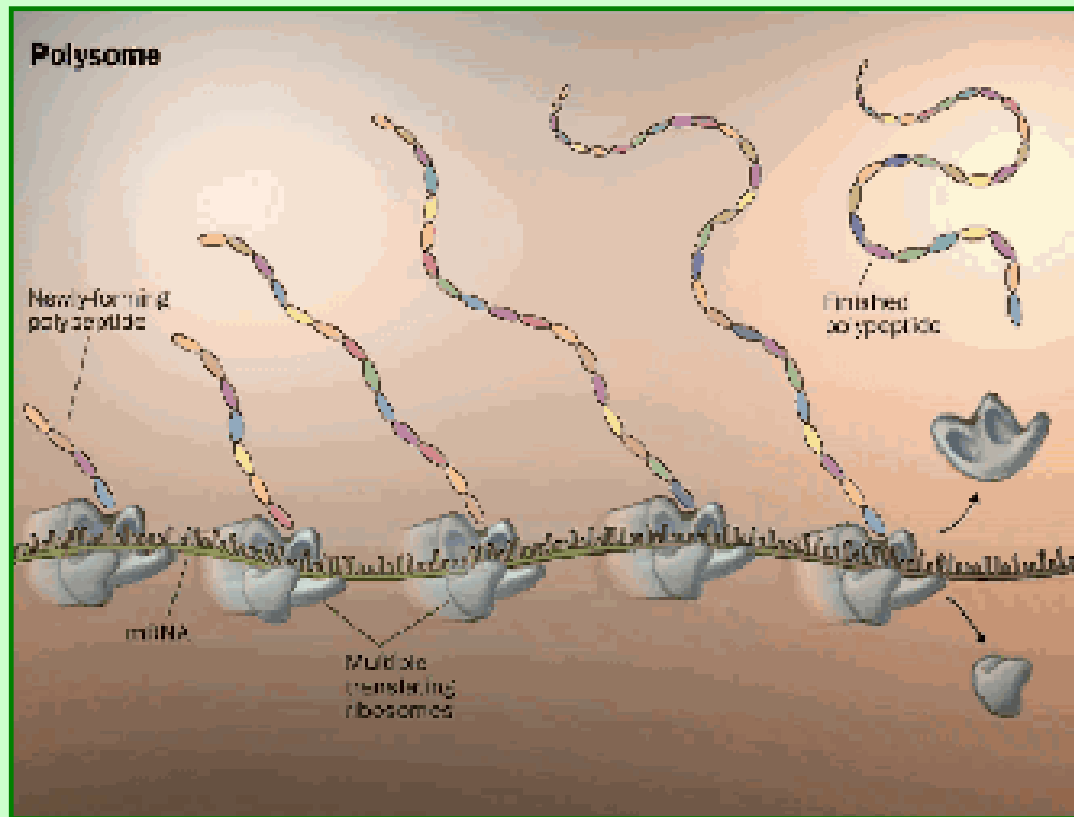
Peptide bond formed

Translatsioon

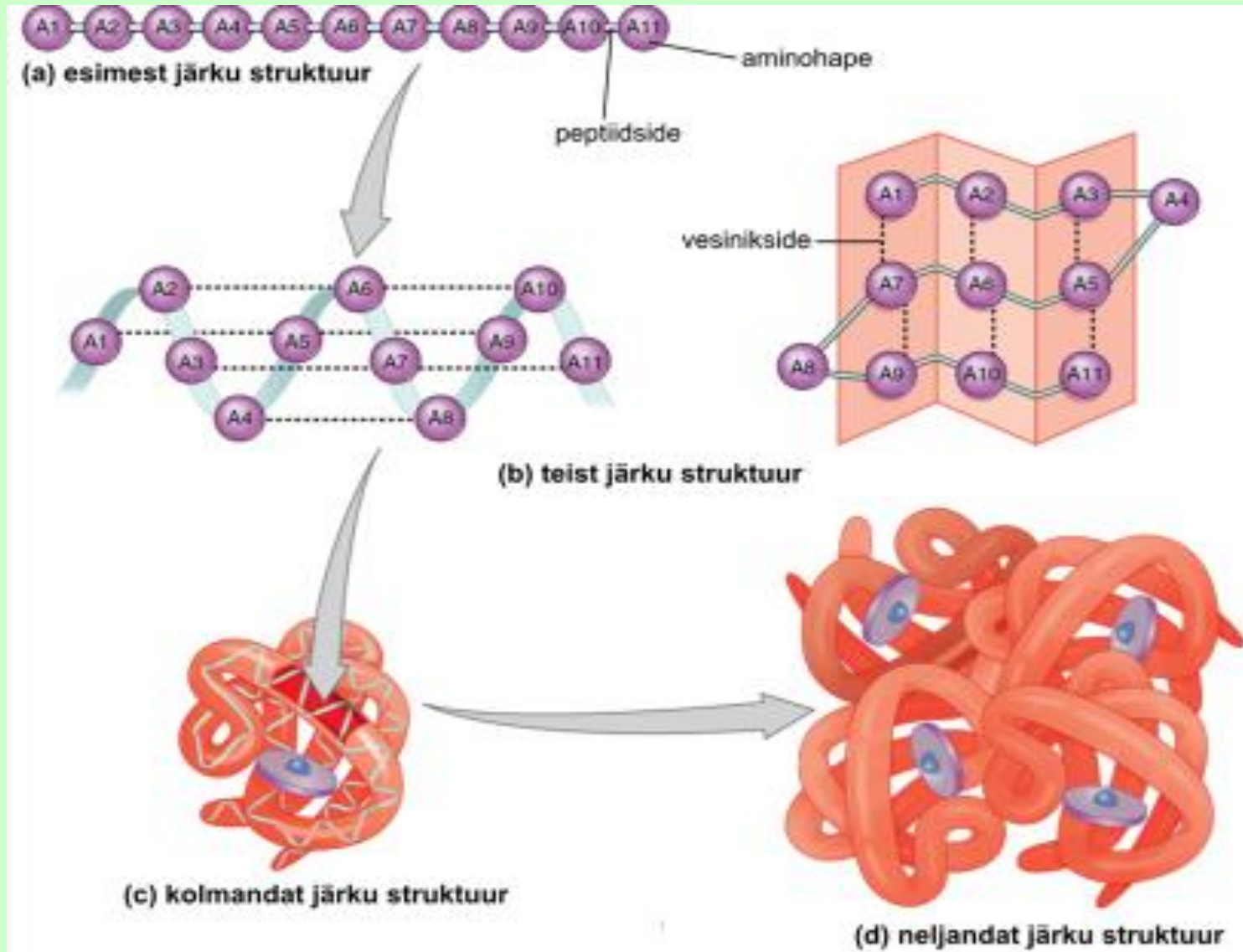

Translatsioon

http://www.youtube.com/watch?v=41_Ne5mS2Is

Valgu struktuur

Valgu tootmise regulatsioon

- Regulatsioonimehhanismid:

I tasand (transkriptsiooni tasand):

- Struktuur- ja regulaatorgeenid
- Repressor, aktivaator, vitamiin
  - mRNA tootmine?
  - Korrigeerimine?
  - Saatmine ribosoomi?

II tasand (translatsiooni tasand)

- Üleliigsete RNA-de lagundamine
- Valkude konfiguratsioon

Kasutatud kirjandus

- http://www.youtube.com/watch?v=41_Ne5mS2ls
- <http://www.youtube.com/watch?v=zFVH9SqtJCM>
- <https://www.youtube.com/watch?v=TNKWgcFPHqw>
- <https://www.youtube.com/watch?v=OnuspQG0Jd0>
- <http://highered.mcgraw-hill.com/olcweb/cgi/pluginpop.cgi?it=swf::535::535::/sites/dl/free/0072437316/120076/bio23.swf::How%20Nucleotides%20are%20Added%20in%20DNA%20Replication>
- <http://www.gmotesting.com/images/Image-6-PCR-amplification2.png?width=410&height=270>
- <http://image.slidesharecdn.com/valgusntees-140907111808-phpapp01/95/valgusntees-10-638.jpg?cb=1410088742>
- <https://vara.e-koolikott.ee/node/4493>
- <https://www.slideserve.com/evonne/nukleinhapped>
- <https://zh-min-nan.wikipedia.org/wiki/RNA>
- <https://www.dzu-doodles.com/fullscreen-page/comp-j9zl8qi9/86cfd8a1-4b2b-4cd7-89e0-341e23c941dc/122/%3Fi%3D122%26p%3Dcfaf%26s%3Dstyle-jbqsy43l>
- https://zh-yue.m.wikipedia.org/wiki/File:L-Glutamins%C3%A4ure_-_L-Glutamic_acid.svg
- <https://www.youtube.com/watch?v=iQsu3Kz9NYo&t=48s>
- <https://www.youtube.com/watch?v=6mQGNDnOyH8>

Täna kuulamast –
vaatamast!

Ülle Irdt